

RONDALLES I LLEGENDES: EL PAS DE L'ORALITAT A L'ESCRITURA

Pilar Vinent Barceló
Servei de Política Lingüística
i Cultura Popular

Des de temps antics, totes les cultures i societats han utilitzat la paraula per transmetre valors, costums i coneixements de generació en generació; tant és així que textos escrits com poden ser la Bíblia, l'Alcorà o els poemes homèrics, per posar-ne uns exemples, primer van ser elaborats oralment, per ser escoltats. La major part de les cultures europees, doncs, i entre elles la nostra, abans que res han estat cultures de l'oralitat.

Són testimonis d'aquesta oralitat en forma de literatura popular, entre altres, les rondalles i les llegendes, narracions en prosa d'autor desconegut que s'han transmès oralment durant segles, de pares a fills; per la qual cosa s'han anat modificant segons la imaginació o el lloc de procedència de la persona que l'ha contada. Tanmateix, tot i les similituds entre ambdós gèneres, hi ha una sèrie de trets que diferencien la rondalla de la llegenda.

La rondalla és una narració fantàstica que conta fets imaginaris desenvolupats amb uns personatges, un argument i en un espai determinats, destinada especialment a entretenir els infants. El seu argument no el podem considerar patrimoni exclusiu d'un poble en concret, ja que arreu del món es conten rondalles que s'assemblen molt a les que tenim com a pròpies, però amb noms diferents. Solen tenir unes fórmules fixes d'inici i d'acabament, que en el cas de les nostres rondalles són, per exemple, “hi havia una vegada...”, “açò era i no era...”, “açò diu que era un rei...” o “en aquell temps que Jesucrist anava pel món...” com a fórmules d'inici, i “conte contat, conta acabat” o “...i darrere sa porta hi ha un fust i s'ha acabat, amén Jesús” com a fórmules finals.

Les rondalles menorquines les podem classificar en tres grans grups:

1. Rondalles meravelloses, en les quals intervenen éssers humans dotats de facultats sobrenaturals i objectes que tenen propietats màgiques: *En Pere de sa favera, La flor romanial, N'Espardenyeta...*
2. Rondalles d'animals, els protagonistes de les quals són animals personificats: *Sa cabreta, Sa paparreta...*
3. Rondalles de costums, que reflecteixen l'estil de vida de la societat pagesa: *Es vell des doblers, Sa criada trapassera...*

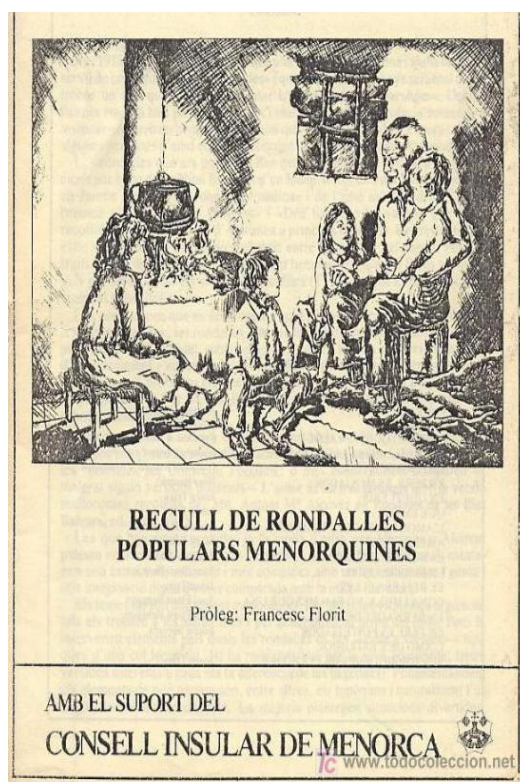
Sessió de contacontes a Alaior (novembre 2011)

La llegenda, en canvi, és un relat localitzat i individualitzat, d'aparença més o manco històrica i que sol anar vestit d'una suposada veracitat, tant del fet que l'origina com dels seus personatges. L'acció sempre transcorre en un indret i un moment històric concrets i coneguts. A més, moltes vegades tenen un caràcter didàctic o explicatiu i quasi totes acaben amb una ensenyança. El llegendari menorquí es classifica de la manera següent:

1. Llegendes situades en un imprecís “temps dels moros”, que abasta tant el temps anterior a la conquesta catalana com el de les posteriors incursions dels turcs en els segles XVI i XVII, com *Sa novia d'Algendar* o *En Xoroi*.
2. Llegendes màgiques o meravelloses, relatives a universals mítics, com *Sa ciutat de Parella*, o les protagonitzades pels diables boiets com *Es pont de n'Ali*.
3. Els encantaments, que parlen de tresors ocults i dames encantades, on un personatge ingenu s'enfronta als fets més insòlits, com *Sa dama de sa cova Murada* o *Encantaments de Biniguarda*.
4. Llegendes sorgides a partir de la forma d'un accident geogràfic o d'una forma arquitectònica, com *Sa nau des Tudos* i *es pou de s'Aimador* o *Na Patarrà*.

Cal remarcar les virtuts d'aquests testimonis de la cultura oral que formen part del nostre patrimoni, ja que, a més de constituir una eina molt important de transmissió dels valors d'una comunitat i crear un espai de diàleg o interacció entre l'emissor (qui explica la rondalla) i el receptor (les persones que l'escolten), són un dipòsit valuós de riquesa lingüística i un dispositiu memoritzador, ja que amb elles afegim a la nostra memòria genètica una memòria transmesa per la cultura de generació en generació.

Tanmateix, en l'època moderna aquestes narracions han viscut un procés de transició de l'oralitat a l'escriptura; procés que es va iniciar quan, al començament del segle XX, a través del moviment conegut com la Renaixença, arribava a Menorca l'afany per estudiar els trets característics propis de cada poble a fi de refermar la identitat cultural i lingüística pròpia. Així, folkloristes de l'època com Francesc Camps i Mercadal, Andreu Ferrer Ginard, Pere Ballester o Antoni Orfila, converteixen la tradició i les manifestacions de la cultura popular en objecte fonamental d'estudi i duen a terme una feina importat de recopilació de costums, rondalles i llegendes populars que traslladen a l'escriptura perquè puguin ser llegides per les generacions venidores, amb la qual cosa podem dir que aquests relats passen de la memòria inconscient a la memòria conscient. Aquesta tasca de recopilació ha estat continuada més recentment per entitats que treballen en el camp de la cultura popular, com ara el Col·lectiu Folkloric Ciutadella, a través de la seva col·lecció “Quaderns de Folklore”, o pels membres de l'Associació de Rondallaires i Contacontes.

Exemplar de la col·lecció “Quaderns de Folklore”

D'altra banda, el 2003 fou declarat Any Francesc de Borja Moll per commemorar el centenari del naixement d'aquest filòleg menorquí que va centrar la seva obra en el component lingüístic de la nostra identitat i que, entre molts altres àmbits d'estudi, també va treballar el camp de les rondalles populars a través de les il·lustracions i els enregistraments que va fer de les *Rondaies mallorquines* recopilades per Jordi des Racó. Amb motiu d'aquesta declaració, el Consell Insular de Menorca va crear el Premi Francesc de Borja Moll de recuperació i creació de rondalles, adreçat als alumnes de secundària dels centres d'ensenyament de l'illa, amb el doble objectiu de motivar-los a la recerca de rondalles populars entre les persones majors del seu entorn i, alhora, promoure la creació de rondalles noves.

Aquest premi, que a partir de l'any següent es va convertir en Premi Francesc de Borja Moll de creació de contes i rondalles, amb les modalitats de secundària i batxillerat, l'any 2012 arribarà ja a la seva desena edició i compta amb un elenc de guardonats entre els quals figuren alguns joves escriptors que han continuat la seva trajectòria dins el món de les lletres i, per tant, han demostrat que eren prou mereixedors del reconeixement, com ara Miquel Pons-Portella (*En Xicu-Pere-Para-es-Sac*, 2004), Júlia Català Benejam (*Telefonada negra*, 2005 i *Lord Swallow*, 2007) o Susanna Febrer Cardona (*L'odissea menorquina*, 2005 i *Diari d'una lluna*, 2006), entre altres. I gosaríem a afirmar que alguns dels relats premiats en aquesta convocatòria, publicats cada any en un llibret editat pel Departament de Cultura del Consell Insular, amb el temps passaran a formar part de la rondallística i el llegendari menorquins; amb títols tan suggerents com *El flabiol màgic d'en Josep*, *En Pere i es seu picarol*, *Es conte d'en Carbó*, *Na Cisca de Binimatafaluga*, *Endevina que endevinaràs i al final et casaràs*, *El camí de Cavalls i el camí d'en Kane* o *En Pere de Sencellàs*.

Júlia Català va presentar el llibret amb les obres guanyadores del Premi Francesc de Borja Moll de 2011 a la Fira del Llibre en Català (Alaior)

Hem demanat a alguns dels guanyadors d'edicions anteriors del premi que compartesquin amb els lectors d'*Àmbit* la seva experiència i les seves opinions sobre aquesta convocatòria. Això és el que ens han explicat:

“Aquest tipus de premis són importants i necessaris com a mesures de foment de la lectura i l'escriptura, el coneixement de la nostra cultura popular i la creació literària. Crec que aquest premi s'ha de mantenir en el futur, perquè només així es consolidarà i esdevindrà una veritable institució de la nostra petita cultura. De fet, el premi ideal seria aquell que suposés no haver de gastar ni un cèntim, en què el simple fet de tenir el guardó en el currículum propi fos incentiu suficient per participar-hi, ja que allò realment important és el prestigi del guardó. Per a mi aquest hauria de ser l'objectiu de qualsevol premi, i això només s'aconsegueix després de moltes convocatòries, augmentant el nombre de participants any rere any i donant-li una certa importància institucional i un ressò mediàtic adequat.

Guanyar el premi, en aquell moment, va ser una sorpresa majúscula i un gran orgull. Allò més important no van ser els doblers, sinó l'acte d'entrega al Consell, sortir per la premsa, totes les felicitacions que vaig rebre, el prestigi de poder figurar en l'arxiu històric de guanyadors del Premi Borja Moll i el fet de poder veure la meva narració publicada en un llibret al cap d'un temps. El que perdura d'un premi així no són els doblers, sinó la placa que tenen els meus pares a casa i la satisfacció del reconeixement obtingut.” (**Miquel Pons-Portella**)

“Crec que és important que hi hagi convocatòries com la del Premi Francesc de Borja Moll perquè desperta en els joves estudiants un interès culturals, els motiva a llegir i a escriure i, per tant, a cultivar-se, i els fa desenvolupar el seu enginy i la seva imaginació.

La meva primera participació en aquest premi va ser el que em va acabar ajudant a veure clarament què era el que realment m'agradava, quins eren els meus àmbits d'estudi preferents (i una de les meves passions) i a què em volia acabar dedicant. Segurament, en bona part és gràcies al primer premi que vaig rebre del Borja Moll, quan feia segon de secundària, que vaig veure clar fins a quin punt em podia acabar agradant la literatura i, sobretot, que em vaig decidir per la carrera de Filologia que estic estudiant.” (**Júlia Català Benejam**)

“És importantíssim que hi hagi convocatòries com aquesta perquè motiva l'alumnat a endinsar-se en el món de les lletres. Els més joves necessiten aquests tipus d'estimulacions culturals; per la qual cosa crec que aquestes convocatòries no haurien de decaure mai, ja que gràcies a elles molts descobreixen que, amb un poc d'esforç i a base de lectures, poden escriure un relat publicable.

Per a mi, participar-hi va ser una passa per demostrar-me a mi mateixa que era capaç d'entrellaçar una història mínimament ben escrita. Guanyar el premi va confirmar que m'apassionava el fet d'escriure i vaig saber més que mai que havia d'estudiar Filologia catalana i dedicar-me a l'ofici de viure i escriure. A més em va motivar a presentar-me altres premis, i amb èxit ja que vaig guanyar el premi Illa de Menorca en la convocatòria de menors de vint-i-cinc anys amb *Ulls clucs*. Tenc un excel·lent record del Francesc de Borja Moll i de l'edició publicada dels meus contes. Esper que no siguin els darrers en veure publicats.” (**Susanna Febrer Cardona**)

Pens que n'hi ha prou amb les seves paraules per animar els estudiants de secundària i batxillerat a participar en la desena edició del Premi Francesc de Borja Moll de contes i rondalles que el Departament de Cultura, Educació i Patrimoni convoca dins aquest primer trimestre de 2012; un premi que es consolida any rere any i que, parafrasejant Miquel Pons-Portella, pretén arribar a ser algun dia una “veritable institució de la nostra petita cultura”.